निशातः, त्रि, (नि+शो निशाने+क्तः। "शाच्छोरन्यतरस्याम्।" ७।४।४१। इति पक्षे इत्वाभावः।) शाणितः। इति हेमचन्द्रः॥

निशादः, पुं, (निशायां अन्निभक्षयतीति। अद्+अच्।) निषादः। इत्यमरटीकायां रमानाथः॥ त्रि, निशाभुक्॥

निशादिः, स्त्री, (निशाया आदिर्यत्र।) सन्ध्या। इति राजनिर्घण्टः॥

निशान्तं, क्ली, (निशम्यते विश्रम्यतेऽस्मिन्निति। नि+शम+अधिकरणे क्तः।) गृहम्। इत्यमरः। २।२।५॥ (यथा, रघुः। १६।४०।

"तस्याः स राजोपपदं निशान्तं
कामीव कान्ताहृदयं प्रविश्य॥"

निशाया अन्तो यत्र।) उषा। (यथा, मनुः।४।९९।

"न निशान्ते परिश्रान्तो ब्रह्माधीत्य पुनः
स्वपेत्॥")

शान्ते, त्रि। इति मेदिनी। ते, ११९॥

निशान्धा, स्त्री, (निशायां अन्धयति उपसंहरति आत्मानमिति। अन्ध उपसंहारे+अच्+टाप्।) जतुकालता। इति राजनिर्घण्टः॥ (निशायां अन्धः।) रात्रान्धे, त्रि॥

निशापतिः, पुं, (निशायाः पतिः।) चन्द्रः। (यथा, सूर्य्यसिद्धान्ते। २।४७।

"स्वमन्दशुक्तिसंशुद्धा मध्यशुक्तिर्निशापतेः।
दोर्ज्यान्तरादिकं कृत्वा शुक्लादृग्धनं भवेत्॥")

कर्पूरः। इत्यमरः॥ (निशायामेव पतिरिति विग्रहे क्वचित् व्यञ्जनाशक्त्या उपपतिरपि। यथा, आर्य्यासप्तशत्याम्। ३५२।

"प्राङ्गणकोणेऽपि निशापतिः स तापं सुधामयो हरति।
यदि मां रजनिश्वर इव सखि! स न निरुणद्धि गेहपतिः॥")

निशापुष्पं, क्ली, (निशायां रात्रौ पुष्यति विकसतीति। पुष्प विकासे+अच्।) उत्पलम्। इति राजनिर्घण्टः॥

निशावलः, पुं, (निशायां रात्रौ बलं यस्य।) मेषवृषमिथुनकर्कटधनुर्मकरराशयः। इति ज्योतिषम्॥

निशाभङ्गा, स्त्री, (निशा हरिद्रा तद्वत् भङ्गो यस्याः।) दुग्धपुच्छी। इति शब्दचन्द्रिका॥ दुग्धपेया इति भाषा॥

निशामणिः, पुं, (निशाया मणिरिव।) चन्द्रः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

निशामनं, क्ली, (नि+शम+णिच्+ल्युट्।) दर्शनम्। आलोचनम्। इति मेदिनी। ने, १९०॥ अवलम्। इति हेमचन्द्रः। ३।२४०॥

निशाम्बगः, पुं, (निशाचरो बगः पक्षी।) बकालः। इति शब्दरत्नावली॥

निशारणं, क्ली, (नि+शृ गि हिंसे+णिच्+ल्युट्।) मारणम्। इत्यमरः। २।८।११२॥ (निशाया रणम्।) रात्रियुद्धम्॥ (निशाया रणः शब्दः।) रात्रिशब्दे, पुं॥

निशारत्नं, क्ली, (निशाया निशायां वा रत्नमिव।) चन्द्रः। इति हेमचन्द्रः। २।१९॥

निशारूकः, पुं, रूपकभेदः। यथा,—

"दृढः प्रौढोऽथ खचरो विभवश्चतुरक्रमः।
निशारूकः प्रतिताल: कथिताः सप्त रूपकाः॥"

तस्य लक्षणं यथा,—

"लघुद्वन्द्वं गुरुद्वन्द्वं तत्त्रासतालकः स्मृतः।
चतुर्विंशतिवर्णैस्तु रसे हास्ये निशारूकः॥"

तालविशेषः। यथा,—

"प्रविश्य नर्त्तको रङ्गं विकीर्य्य कुसुमादिकम्।
निशारूकेण तालेन कोमलं नृत्यमाचरेत्॥"

इति सङ्गीतदामोदरः॥

निशावनः, पुं, (निशावत् अन्धकारजनकं वनं यत्र।) शरः। इति राजनिर्घण्टः॥

निशावृन्दं, क्ली, (निशानां वृन्दं समूहः।) रात्रिगणः। बहुनिशाः। इति शब्दरत्नावली॥

निशावेदी, [न्] पुं, (निशां निशापरिमाणं वेत्ति वेदयति वा। विद् वा वेद+णिनिः।) कुक्कुटः। इति हेमचन्द्रः। ४।३९०॥

निशाहसः, पुं, (निशायां रात्रौ हसो हासो विकासो यस्य।) कुमुदम्। इति त्रिकाण्डशेषः।

निशाह्वा, स्त्री, (निशाया आह्वा आख्या आह्वा यस्याः।) हरिद्रा। इत्यमरः। २।९।४१॥

निशितं, क्ली, (नि+शो+क्तः। "शाच्छोरन्यतरस्याम्।" ७।४।४१। इति इत्वम्।) लौहम्। इति राजनिर्घण्टः॥

निशितः, त्रि, (नि+शो+क्तः।) शाणितः। इत्यमरः। ३।१।९१॥ (यथा, महाभारते। १।१३४।९५।

"तद्वाक्यसमकालन्तु वीभत्सुनिशितैः शरैः।
अवार्य्यैः पञ्चभिर्मर्म्मं ममर्म्मभस्यताडयत्॥")

निशिपुष्पा, स्त्री, (निशि पुष्यति विकाशते इति। पुष्प+अच्। टाप्।) शेफालिका। इति त्रिकाण्डशेषः॥

निशिपुष्पिका, स्त्री, (निशिपुष्पा+स्वार्थे कन्।) शेफालिका। इति शब्दरत्नावली॥

निशिपुष्पी, स्त्री, शेफालिका। निशि रात्रौ विकशितं पुष्पमस्या इति व्युत्पत्त्या मध्यपदलोपः समन्या असुक् च ततो जातेरत इति ङीप्॥

निशीथः, (नितरां शेतेऽत्रेति। नि+शी+"निशीथगोपीथावगाथाः।" उणां। २।९। इति थक्प्रत्ययेन निपातनात् साधुः।) अर्द्धरात्रः। इत्यमरः। १।४।६॥ (यथा, रघुः। ३।१५।

"निशीथदीपाः सहसा हतत्विषो
बभूवुरालेखसमर्पिता इव॥")

रात्रिमात्रम्। इति मेदिनी। थे, २०॥ (यथा, ऋतुसंहारे। १।३।

"सुतन्त्रीगीतं मदनस्य दीपनं
सुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः॥")

निशीथिनी, स्त्री, (निशीथोऽस्यस्या इति। इनिः। ङीप्।) रात्रिः। इत्यमरः। १।४।४॥

निशीथिनीनाथः, पुं, (निशीथिन्या नाथः।) चन्द्रः। इति हलायुधः॥

निशीथ्या, स्त्री, रात्रिः। इति भूरिप्रयोगः॥

निशुम्भः, पुं, (नि+शुन्भ हिंसायाम्+भावे घञ्।) वधः। इति हेमचन्द्रः। ३।३६३॥ दानवविशेषः। यथा,—

"कश्यपस्य दनुर्नाम भार्य्यासीद्द्विजसत्तम!।
तस्यास्तु द्वौ सुतावास्तां सहस्राक्षबलाधिकौ॥
ज्येष्ठः शुम्भ इति ख्यातो निशुम्भश्चापरासुरः।
तृतीयो नमुचिर्नाम महाबलसमन्वितः॥"

इति वामनपुराणे ५२ अध्यायः॥

(अयं हि भगवत्या निहतः। इति मार्कण्डेयपुराणम्॥ अपरोऽसुरविशेषः। यदुक्तं मार्कण्डेये। ९१।३६—३७।

"वैवस्वतेऽन्तरे प्राप्तेऽष्टाविंशति मे युगे।
शुम्भो निशुम्भश्चैवान्यावुत्पत्स्येते महासुरौ॥
नन्दगोपगृहे जाता यशोदागर्भसम्भवा।
ततस्तौ नाशयिष्यामि विन्ध्याचलनिवासिनी॥")

निशुम्भनं, क्ली, (नि+शुम्भ हिंसायाम्+भावे ल्युट्।) मारणम्। इति हलायुधः॥

निशुम्भमर्द्दिनी, स्त्री, (निशुम्भं मर्द्दयतीति। मृद्+णिनिः। ङीप्।) दुर्गा। इति हेमचन्द्रः॥

निशुम्भशुम्भमथनी, स्त्री, (निशुम्भं शुम्भञ्च मथ्नातीति। मथ विलोड़ने+ल्युः। नलोपः। ततो ङीप्।) दुर्गा। यथा, देवीपुराणे।

"निशुम्भशुम्भमथनी देवी वैदेशु गीयते॥"

निशुम्भी, [न्] पुं, (निशुम्भो मोहनाशोऽस्यस्येति। इनिः।) बुद्धविशेषः। तत्पर्य्यायः। हेरम्बः २ हेरुकः ३ चक्रसम्बरः ४ देवः ५ वज्रकपाली ६ शशिशेखरः ७ वज्रटीकः ८। इति त्रिकाण्डशेषः॥

निशूतः, पुं, (निशायामपि एतं ईदृगमनं यस्य।) बकः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

निश्चयः, पुं, (निश्चीयतेऽनेनेति। निर्+चि+"ग्रहवृदनिश्चिगमश्च।" ३।३।५८। इति अप्।) निःसंशयज्ञानम्। तत्पर्य्यायः। निर्णयः २। इत्यमरः। १।५।३॥ निर्णयनम् ३ निचयः ४। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, देवीभागवते। १।१९।३५।

"देहोऽयं मम बन्धोऽयं न ममेति च सुक्तता।
तथा धनं गृहं राज्यं न ममेति च निश्चयः॥")

"तद्भावा प्रकारा धीस्तत्प्रकारा तु निर्णयः॥"

इति भाषापरिच्छेदः॥

(अर्थालङ्कारविशेषः। तल्लक्षणादिकं यथा, साहित्यदर्पणे। १०।५६।

"अन्यन्निषिध्य प्रकृतस्थापनं निश्चयः पुनः॥"

उदाहरणं यथा,—

"वदनमिदं न सरोजं नयने नेन्दीवरे एते।
इह सविधे मुग्धदृशो मधुकर! न सुधा परिभाव्य॥")

निश्चला, स्त्री, (निश्चलतीति। निर्+चल+अच्। टाप्।) शालपर्णी। इति राजनिर्घण्टः॥